AUI, secțiunea III e, Lingvistică, tomul LX, 2014

Două din premisele „marii literaturi”

Leonte Ivanov
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi

Автор данной статьи наблюдает особую роль, которую сыграли бедность и страдание в жизни Федора Михайловича Достоевского, для которого сумма в шесть тысяч рублей, по мнению поэта Иосифа Бродского, считалась гарантией великой литературы. Ее приобретение требовало от великого русского писателя больших душевных усилий и не случайно его герой находятся почти всегда, подобно самому писателю, в стесненных обстоятельствах.

O veche zicală rusească te sfătuieşte să nu spui niciodată că n-ai s-ajungi sărac sau că n-ai să faci puşcărie, în vreme ce, într-una din creațiile sale tîrzii, poetul-soldat Gavrila Derjavin compara viața cu o roată în mişcare, ale cărei spițe se află cînd sus, cînd jos. Sînt, în fond, două expresii ale aceluiaşi sentiment de nesiguranță cu privire la ziua de mîine, ale caracterului iluzoriu al bogăției. Cum marii creatori sînt şi firi vizionare, cele dintîi anticipări vor fi făcute, fireşte, cu privire la propriul lor destin. Or, „pentru a evita erorile de prognozare a viitorului”, cel mai bine era, în opinia lui Iosif Brodski, „să-l priveşti prin prisma sărăciei şi a vinei”. Nimic mai adevărat în cazul lui Fiodor Mihailovici Dostoievski, unul din scriitorii-profeți ai Rusiei, scriitor pe care cele două spectre din pomenita zicală, al sărăciei şi al închisorii, l-au bîntuit vreme de cîteva decenii. Bogat, creatorul *Omului din subterană* n-a fost niciodată; e drept, a ajuns la o anume bunăstare materială abia în ultimul deceniu de viață, după publicarea romanului *Demonii* şi după succesul uriaş al *Jurnalului de scriitor*. În calitate de creator, a înțeles foarte bine că, pentru cititori, vor prezenta mai mult interes personajele aflate în disperată nevoie de bani, la limita subzistenței, față de cele private de griji, trăitorii pe picior mare, a căror viață „e lipsită de aura misterului”. Cu atît mai mult, cu cît aceste probleme ale sărăciei şi suferinței, garanții ale unei literaturi de primă mărime, îi erau cît se poate de familiare, autorul parcursese el însuşi mai toate treptele umilinței generate de lipsa de bani şi muncise în permanență cu perspectiva creditorilor, a termenelor şi a închisorii pentru datornici în față. De altminteri, cealaltă lume, a aristocrației de vîrf, a înalților demnitari şi a Curții îi era necunoscută, de aceea nici nu apare în opera sa. Într-unul din eseurile consacrate lui Dostoievski, Iosif Brodski afirmă că suma la care visa romancierul, drept „echivalent moderat al unei existențe cumpătate, normale” (Brodski 2000: 11-12) pe timp de un an, era de şase mii de ruble (pentru comparație, aproximativ douăzeci de mii de dolari). Cele şase mii de ruble asigurau acele condiții pentru ca omul să se simtă om, iar lui, în calitate de

BDD-A6997 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:52 UTC)

creator, confortul financiar pentru scrierea „marii literaturi”. Cum bine se ştie, cu excepția *Fraților Karamazov* toate celelalte texte dostoievskiene au fost redactate în condiții materiale dintre cele mai precare, într-o tensiune şi o încordare extreme, sub apăsarea întrebării „Cum să obții şase mii de ruble pentru a fi om?”, la fel de apăsătoare şi aceasta, precum celelalte care circulau în epocă: „Ce-i de făcut?” sau „Cine-i de vină?”[1]. Bogata corespondență a lui Dostoievski reflectă în detaliu zbuciumul sufletesc al acestuia, cauzat, pe de-o parte, de obținerea banilor de subzistență, pe de alta, de dorința de a accede la cele şase mii de ruble, reper al demnității umane şi, totodată, scriitoriceşti. Încă de pe cînd lucra la nuvela *Oameni sărmani*, viitorul romancier îşi făcuse o profesiune de credință din a nu face compromisuri pe tărîm artistic, „indiferent care ar fi fost situația”:

> [...] am jurat că, de-ar fi să-mi ajungă cuțitul la os, nu mă voi pierde cu firea şi nu voi scrie la comandă. Comanda te striveşte, distruge totul. Vreau ca fiecare creație a mea să fie cu certitudine bună. Uită-te la Puşkin, la Gogol. N-au scris mult, dar ambilor li se pregătesc monumente. Gogol primeşte şi acum pentru o coală de tipar 1 000 de ruble de argint, iar Puşkin, cum ştii tu însuți, vindea fiecare vers pe un cervoneț[2]. De aceea, gloria lor, îndeosebi a lui Gogol, a fost cumpărată prin ani de sărăcie şi foame[3].

Conştient de valoarea sa ca scriitor, dar mai ales din pricina sărăciei şi a datoriilor pe care, de trei ani, nu reuşea să le achite, îşi depune în 1844 cererea de trecere în rezervă, renunță la cariera militară şi se consacră în exclusivitate scrisului. Avea în față modelul Gogol nu doar sub aspectul literaturii, ci şi al cîştigului ce se poate obține de pe urma acestei profesii. Vor urma însă ani „de muncă pe brînci”, de amare deziluzii şi boală, de noi datorii, iar apoi de închisoare în Fortăreața Petru şi Pavel şi de ocnă în Siberia, cînd banii primiți de la fratele său, Mihail Dostoievski, l-au ținut practic în rîndul celor vii. Experiența acumulată în tot acest timp, „în care viața l-a aruncat de nenumărate ori încoace şi încolo”, a reprezentat un capital uriaş, de care scriitorul se va servi în toate creațiile de mai tîrziu. „La ocnă, în cei patru ani, am reuşit să deosebesc, printre tîlhari, oameni”, îi mărturisea el fratelui său.

> Mă crezi: există caractere profunde, puternice, admirabile şi cît de vesel a fost să descopăr, sub coaja groasă, aurul. Şi nu unul, nici două, ci cîteva. Pe unele nu ai cum să nu le respecți, altele sînt de-a dreptul minunate… Cîte tipuri din popor am extras din ocnă, cîte caractere! M-am obişnuit cu ei şi, de aceea, se pare, îi cunosc destul de bine. Cîte

[1] Ultimele două întrebări au dat, de altminteri, titlul unor cunoscute romane, semnate de N.G. Cernîşevski, respectiv de A.I. Herzen.

[2] Monedă de aur, în valoare de 5 sau 10 ruble. Prin comparație, Dostoievski primea pentru coala de autor de zece ori mai puțin față de Gogol.

[3] Scrisoare către fratele său, Mihail Dostoievski, din 24 martie 1845 (traducerea noastră, după Dostoievski 1985_1: 107).

BDD-A6997 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:52 UTC)

poveşti de-ale vagabonzilor şi tîlharilor şi, în genere, întreaga existenţă nenorocită şi sumbră. Îmi va ajunge pentru volume întregi. Ce popor straniu. De altminteri, pentru mine timpul nu este pierdut. Dacă n-am reuşit să cunosc Rusia, poporul rus îl cunosc bine, atît de bine, cum, poate, nu sînt mulţi cei care-l ştiu. Dar aceasta este mica mea vanitate! Scuzabilă, sper[4].

După revenirea în partea europeană a Rusiei, iar mai apoi la Petersburg, problema subzistenţei şi a obsedantei sume care să-i asigure liniştea necesară scrisului se reia. După moartea lui Mihail Dostoievski şi crahul financiar al revistei „Epoha”, romancierul îşi asumă povara achitării tuturor datoriilor făcute în contul fostei publicaţii, iar imediat după aceea, pentru a scăpa de creditori şi de ameninţarea închisorii pentru datornici, pleacă pentru aproape un deceniu în străinătate. Rupt de Rusia, de limba, „oamenii şi aerul acesteia”, Dostoievski va traversa una din cele mai dificile perioade din existenţă, cînd atacurile de epilepsie, lipsa acută de bani, pierderea fetiţei de nici un an, Sonia, şi absenţa oricăror perspective îl fac să simtă „că se îndobitoceşte” şi devine „tot mai mărginit”. Pentru depăşirea momentului, una din soluţii a reprezentat-o ruleta şi iluzia că ar putea să cîştige obsedanta sumă ce i-ar reda demnitatea de om. O alta, la fel de iluzorie, ar fi fost întoarcerea în ţară:

Să mă întorc în Rusia, mi-e şi greu să mă gîndesc. N-am nici un fel de mijloace. Ar însemna să intru în închisoarea pentru datornici de cum ajung. Numai că acolo n-aş putea lucra. Cu epilepsia mea, n-aş putea suporta închisoarea, prin urmare nici să-mi văd de muncă în puşcărie n-aş putea. Cu ce voi plăti datoriile şi cu ce voi trăi? Dacă creditorii mi-ar acorda un an de linişte (or, în trei ani, aceştia nu mi-au acordat nici măcar o lună de tihnă), m-aş apuca după acest an să le plătesc prin munca mea. Oricît de însemnate ar fi datoriile mele, ceea ce am achitat muncind nu e decît $^{1}/_{5}$ din cît le datorez. De aceea am şi plecat, ca să pot lucra[5].

S-a dovedit că această muncă îndîrjită la cărţile pe care le scria şi natura sa religioasă i-au menţinut trează speranţa şi l-au salvat în asemenea perioade de cumpănă. Dostoievski ştia prea bine că „sărăcia nu-i un viciu”, după cum „nu există fericire în confort” şi că tot ce va obţine, inclusiv gloria literară, vor fi cu preţul unor mari suferinţe şi strădanii. În suflet, ideile i se nasc una după alta, din jarul lor se vor nutri, pe rînd, *Idiotul* şi *Demonii*, un amplu articol consacrat criticului Belinski, romanul *Adolescentul*, proiectul de anvergură *Viaţa marelui păcătos*, concretizat ulterior în povestea *Karamazovilor*. Îl încearcă pentru ultima oară ispita jocului şi a cîştigului peste noapte, însă pierde ultimii bani şi-şi

[4] Fragment din prima scrisoare de după ieşirea din ocnă, adresată pe 22 februarie 1854 lui Mihail Dostoievski (traducerea noastră, după Dostoievski 1985_1: 172).

[5] Dintr-o scrisoare către prietenul său, Apollon Maikov, expediată din Milano pe 26 octombrie/ 7 noiembrie 1868 (traducerea noastră, după Dostoievski 1985_2: 321).

BDD-A6997 © 2014 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:52 UTC)

amanetează hainele. „S-a întîmplat cu mine un lucru extraordinar", mărturiseşte cel lecuit de patimă, „a dispărut acea iluzie mîrşavă, care *m-a chinuit* aproape zece ani".

În Rusia, familia Dostoievski va reveni în vara lui 1871, în special din dorința ca fiul pe care-l aşteptau să se nască în țară[6], dar şi pentru că situația financiară a scriitorului începuse să dea semne de ameliorare. Oricum, pentru Fiodor Mihailovici, Apusul „clădit prin sînge şi fier" nu mai prezenta interes: în dezvoltarea lui materială fără precedent, acesta „l-a pierdut pe Hristos", s-a îndepărtat de spiritualitate. Întoarcerea scriitorului în mijlocul realităților ruseşti s-a dovedit de bun augur: orice fapt mărunt citit în presă ori surprins în cotidian îi furniza scriitorului avid de informații un sens istorico-filosofic sau un principiu moral demne de exploatat. În plus, prin editarea *Jurnalului de scriitor*, Dostoievski reuşea să intre în sfîrşit în dialog cu cititorii, să urmărească ecoul pe care opiniile sale îl trezesc în conştiința semenilor. Scrisorile primite din cele mai îndepărtate colțuri ale Rusiei vorbesc despre faptul că *Jurnalul* „e citit cu aceeaşi venerație cu care se citeşte *Cartea Sfîntă*" şi că destinatarii cuvintelor lui Dostoievski îi apreciau întîi de toate talentul scriitoricesc, „profundul umanism" şi capacitatea de a desluşi, în faptele petrecute în Rusia, fenomene viitoare. În scurt timp, autorul va deveni „figura cea mai reprezentativă a mişcării de idei" din respectiva țară, va dobîndi atributul de *scriitor-profet*, iar succesul ultimului său roman şi discursul despre Puşkin, ținut în 1880, vor consfinți această glorie. Pe de-o parte, speriat, pe de alta, încîntat de o asemenea popularitate, Dostoievski îi relatează soției[7] despre ecoul pe care l-a avut cuvîntul său cu privire la poetul omagiat la Moscova:

> În dimineața aceasta a avut loc lectura discursului meu la „Societate"[8]. Sala era plină ochi. Nu, Ania, tu niciodată nu vei putea să-ți închipui, să-ți imaginezi acel efect pe care l-a produs! Ce sînt succesele mele petersburgheze! Nimic, *zero*, în comparație cu acesta! Cînd mi-am făcut apariția, sala a răsunat de aplauze şi multă, foarte multă vreme nu mi-au dat voie să citesc. M-am plecat în fața lor, am făcut semne, cerînd să mi se permită să iau cuvîntul, nimic n-a ajutat: extaz, entuziasm (totul de la *Karamazovi*![9]). În cele din urmă, am început să citesc: mă întrerupeau cu ropote de aplauze absolut la fiecare pagină, ba uneori şi la fiecare frază. Am citit cu voce tare şi cu patos. Tot ceea ce am scris despre Tatiana[10] a fost primit cu încîntare… Cînd, în final, am proclamat *unirea* oamenilor *de pretutindeni*, sala a fost cuprinsă parcă de isterie – n-am să-ți pomenesc de urlete, de țipetele de entuziasm: oameni care nu se cunoşteau între ei plîngeau, boceau, se îmbrățişau şi *jurau unul în fața altuia că vor fi mai buni, că, pe viitor, nu se vor mai urî unul pe altul şi că o să se iubească.* Ordinea şedinței a fost dată peste cap: s-au repezit cu toții spre

[6] Este vorba de Fiodor Fiodorovici Dostoievski, care se va naşte pe 16 iulie.
[7] Anna Grigorievna Dostoievskaia (1846-1918).
[8] Societatea iubitorilor de literatură din Rusia.
[9] Romanul *Frații Karamazov* apăruse chiar în acel an, 1880.
[10] Desigur, Tatiana Larina, eroina romanului puşkinian *Evgheni Oneghin.*

BDD-A6997 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:52 UTC)

mine, pe estradă: doamne simandicoase, studente, secretari de stat, studenți, toți aceştia mă îmbrățișau, mă sărutau… Chemările s-au prelungit o jumătate de oră, se fluturau batiste, deodată, ca să dau un exemplu, mă opresc doi bătrîni pe care nu-i cunoşteam: „Am fost duşmani unul cu celălalt vreme de 20 de ani, nici nu ne vorbeam, iar acum ne-am îmbrățișat şi-am făcut pace. Dumneavoastră ne-ați împăcat, sînteți sfîntul nostru, prorocul nostru!”. „Prorocul, prorocul!”, se striga în mulțime. Turgheniev, despre care am strecurat o vorbă bună în discursul meu, s-a repezit să mă îmbrățişeze cu lacrimi în ochi. Annenkov a dat fuga să-mi strîngă mîna şi să mă sărute pe umăr. „Sînteți un geniu, mai mult decît un geniu!”, mi-au spus amîndoi. Aksakov [Ivan] a urcat pe estradă şi a anunțat publicul că discursul meu *nu e un simplu discurs, ci un eveniment istoric*![11].

Dostoievski a ştiut să desfacă lacătele ce zăgăzuiau drumul către sufletul omenesc şi să le vorbească oamenilor despre probleme general-umane. Nicicînd o voce atît de autorizată şi de autoritară nu a rostit adevăruri într-un mod atît de direct şi de simplu. De aici şi interesul față de creația sa, interes care nu ține seama de nici un fel de barieră, fie ea de limbă, religie, cultură sau de orientare politică. Sărăcia şi suferința care i-au alimentat opera, prin aceeaşi operă s-au şi răscumpărat. „Marea literatură” n-a ținut seama de cele şase mii de ruble, s-a scris în tot acest timp.

Bibliografie

Brodski, Iosif, *Despre Dostoievski*, în revista „Kitej-grad”, nr. 13 (17)/ 2000.

Достоевский, Ф.М., *Полное собрание сочинений в тридцати томах.* Т. 28_{1-2}, *Письма*, Ленинград, 1985 г. [F.M. Dostoievski, *Opere complete în treizeci de volume.* T. 28_{1-2}. *Scrisori*, Leningrad, 1985].

Достоевский, Ф.М., *Собрание сочинений в 15 томах.* Т. 15, *Письма 1834-1881*, Санкт-Петербург, 1996 г. [F.M. Dostoievski, *Opere complete în 15 volume.* T. 15, *Scrisori 1834-1881*, Sankt-Petersburg, 1996].

Troyat, Henri, *Dostoïevsky*, Fayard, Paris, 1960.

[11] Scrisoare din 8 iunie 1880. Dostoievski, (traducerea noastră, după Dostoievski 1996: 632-633).

BDD-A6997 © 2014 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:52:52 UTC)